

VAJDA ANDRÁS

A DISZNÓTARTÁS SZEREPÉNEK ALAKULÁSA A MAROS MENTÉN¹

ABSZTRAKT: A disznó évszázadokon keresztül meghatározó szerepet játszott a magyar parasztság életében, és máig fontos szerepe van a vidéki lakosság éves húsigényeinek kielégítése szempontjából. A tanulmány a disznótartáshoz kapcsolódó hagyományokat, ezek változását és a változást kiváltó gazdasági, társadalmi és kulturális okokat igyekszik bemutatni és értelmezni. A kutatás abból a felismerésből indul ki, hogy az elmúlt közel száz évben folyamatosan változtak a disznótartás körülményei, ahogyan megváltozott a társadalmon belül a disznó(tartás)hoz fűződő viszony is.

A tanulmány a disznótartás történeti alakulását mutatja be statisztikai adatok és archív dokumentumok segítségével, valamint elkészíti a disznótartás recens gyakorlatának és a hozzá kapcsolódó gyakorlatok és hagyományok leírását. A két folyamat összehasonlítása során az válik láthatóvá, hogy a disznóölés és disznófogyasztás hagyománya hogyan alakul át a vidéki közösségek esetében.

A disznótartáshoz való közösségi viszonyulás esetében az a legizgalmasabb, hogy miközben egyre több háztartás esetében szűnik meg a mezőgazdálkodás

1 A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Domus szülőföldi ösztöndíj programjának támogatásával végzett A disznótartás és disznóölés alakulása a Maros mentén címet viselő, valamint a Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi kistérségben című (K 120712) NKFIH-kutatás keretében végzett kutatások eredményeinek felhasználásával készült.

mint alap- vagy kiegészítő foglalkozás, a disznóölés – mint a család éves hús-szükségletét biztosító társadalmi gyakorlat – továbbra is jelentős szerepet játszik a település életében.

KULCSSZAVAK: disznótartás, gazdasági gyakorlatok, életmód, familiarizáció, modernizáció.

A kutatás célja

Románia esetében a 2007-es EU-csatlakozás fordulópontot jelentett nemcsak az állami intézmények és hatóságok szerkezete és működése, hanem a kisemberek mindennapi életvezetése terén is. Olyan cezúrát, amely egyszerre eredményezte az ismert világ összezsugorodását, valamint a közösségi norma- és hagyományrendszer által működtetett világ horizontjának szétesését. A horizont elmozdulása/felbomlása azzal a következménnyel járt, hogy a hagyomány – amelyre eddig a világ szervezőjeként tekintettek – elveszítette általános érvényességét.² A hagyományos paraszti környezet átalakulása, a hagyomány feloldódása a falu – mint önálló identitással rendelkező társadalmi szervezet – eltűnését eredményezte. A falu mint léttér átvészelte ugyan a 20. század faluromboló törekvéseit, de ennek az volt az ára, hogy miközben „a falu épült, civilizálódott [...] visszafordíthatatlanul át is alakult.”³ Gagy József ezt a helyzetet az „elsüllyedt paraszti kontinens” metaforájával írja le. Ez időben és térben igen kiterjedt világ, amely „még mindig megvan, ha nem is ugyanazzal a természeti és társadalmi környezettel, ha nem is ugyanazokkal az emberekkel, mint évszázadokkal ezelőtt, ha építészeti szempontból a »modernizációs hullámok« nyomait (el) viselve is, a helyszín: a falu.”⁴

A 20. század közepén lezajlott változásokhoz hasonlíthatók a Románia Európai Unióhoz történő csatlakozása nyomán elindult folyamatok eredményei

2 Bausinger 1995, 81–83.

3 Gagy 2007, 5.

4 Gagy 1999, 29.

is. A mezőgazdasági tevékenységek és az állattartás uniós szabályozásokhoz történő igazításának folyamatában új életvezetési és gazdálkodási stratégiák, illetve gyakorlatok, a hagyományostól eltérő fogyasztói magatartások alakultak ki. Ezek jelentős hatással voltak a helyi közösségek hagyományaira, tárgyi világára, továbbá társadalmi rétegződésére, mindennapi életvezetésére és táplálkozáskultúrájára egyaránt. A megváltozott gazdasági és kulturális kontextusban a kishagyomány sokat veszített normatív funkciójából, tartalma és használatának keretei átalakultak.

Ezeknek a folyamatoknak néprajzi vizsgálatára Erdély vonatkozásában csak igen szórványosan került sor. Az erdélyi néprajzkutatás jelezte a hagyományos paraszti társadalom és a gazdálkodó falu ismételt átalakulásának tényét, de még mindig sok a megválaszolatlan kérdés ateles tekintetben, hogy miként jellemezhető az új – az európai uniós csatlakozást követő modernizációs hullám nyomán kialakult – vidék. Mennyiben képesek a helyi közösségek a kívülről jövő (idegen) hatásokat (elképzeléseket, tárgyakat, technikákat, gyakorlatokat stb.) interiorizálni és háziasítani, azaz szerves módon integrálni a mindennapokba, illetve a mindennapokat szervező, helyi hagyományok rendszerébe, miközben a helyi termelési módok elavulásának gyorsuló üteme, az életmód, valamint a fogyasztási szokások átalakulása tovább fokozza a hagyomány belső koherenciájának meggyengülését?

Jelen kutatás – a disznótartás, valamint az ehhez kapcsolódó tevékenységek és szokások, ezek időbeli alakulásának bemutatásán és elemzésén keresztül – azt követi nyomon, hogy miképpen működik a helyi közösségekben a kishagyomány a változó gazdasági, kulturális és társadalmi-politikai körülmények között. Azzal is foglalkozik továbbá, hogy a megváltozott környezet hatására milyen adaptációs mechanizmusok, milyen gazdálkodói habitusok és életvezetési rutinok lépnek érvénybe.

A tanulmány ezeket figyelembe véve, ezektől vezérelve igyekszik azonosítani és értelmezni a disznótartáshoz kapcsolódó hagyományokat, ezek változását és a változást kiváltó gazdasági, társadalmi és kulturális okokat. A kutatás abból a felismerésből indul ki, hogy az elmúlt közel száz évben folyamatosan változtak a disznótartás körülményei, ahogyan megváltozott a társadalmon belül a disznó(tartás)hoz fűződő viszony is.

Mindezek ismeretében a kutatás a disznótartás változó hagyományának három dimenzióját vizsgálja: (1) kulturális dimenzió: a disznótartáshoz kapcsolódó szokások, rutinok, szabályok és hiedelmek; (2) társadalmi dimenzió: a disznótartás szerepe a helyi közösségek életében; (3) gazdasági dimenzió: a vidéki gazdálkodás átalakulásának hatása a disznótartásra.

A kutatás célja kettős: a disznótartás történeti alakulásának vizsgálata statisztikai adatok és archív dokumentumok segítségével, valamint a disznótartás recens gyakorlatának és a hozzá kapcsolódó gyakorlatok és hagyományok leírása.

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás feltáró jellegű volt, a helyszíni (résztevő) megfigyelések mellett statisztikai adatok és archív dokumentumok vizsgálatára is támaszkodott. A tanulmány amellett, hogy elkészíti a Maros mentére jellemző disznótartás elmúlt közel száz évének leírását, értelmezi az összegyűlt adatokat. A feltárás során a következő fő szempontokat érvényesítettem:

1. A disznótartás helyi hagyományának működését vizsgálom: az érdekel, hogy a disznótartással kapcsolatos közösségi és intézményi (állami, később uniós) normák alakulása miként hatott a helyi gyakorlatra.
2. A disznótartás gazdasági szerepének bemutatása mellett annak kulturális hatásaira is figyelek.
3. A társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok a hosszú-, közép- és rövidtávú időben jönnek létre, bontakoznak ki. Az elemzés ezért szem előtt tartja a történetiség elvét. A disznótartáshoz és disznóöléshez kapcsolódó rutinoknak az időbeli alakulását is nyomon követem.

A vizsgált település és társadalma

Sáromberke⁵ a Maros középső szakaszának dombok által övezett széles völgyében terül el, a Marosvásárhelyt Szászrégennek összekötő 15-ös országút mentén, az előbbtől 14, az utóbbtól pedig 18 km távolságra. Az 1886-ban épült, Dédat Székelykocsárdal összekötő 405-ös vasútvonal szintén érinti a települést.

5 Dumbrăvioara, Maros megye, Románia

A település műúton és vasúton egyaránt jól megközelíthető, sok szempontból kisebb közlekedési csomópontnak tekinthető. A Marosvásárhelyt Szászrégen-nel összekötő, észak-dél irányban haladó 15-ös országút két kilométer hosszúságban szeli át. Ebből ágazik le a falu északi felében, a Felszeg elején nyugati irányba a 153B megyei út, amely az előbbi a – Mezőségeát átszelő Szászrégent Kolozsvárral összekötő – 16-os országúttal köti össze.

A nagyváros közelsége már a 20. század elején is nagyban befolyásolta a helyi társadalomból történő időszakos kilépések gyakoriságát, valamint a külvilággal fenntartott kapcsolatok minőségét és intenzitását.

A település a 2006-ban létrehozott Marosvásárhely Metropoliszövezet és a Maros Menti LEADER Partnerség elnevezésű fejlesztési kistérségi részét képezi.

Területi-adminisztratív szempontból – további hat másik faluval együtt – Nagyernye községhez tartozik. Népesség szempontjából a közepes méretű falvak közé sorolható, fizionómiai szempontból (forma, a belterület szerkezete, textúra) pedig elágazó, alaprajzát tekintve lineáris, utcára szervezett szalagtelkes településnek mondható: a gazdaságok szorosan egymás mellett sorakoznak a települést észak-dél irányban átszelő országút két oldalán.

Nemzetiségi összetételét tekintve a települést a múltban zömében magyarok lakták, és ezt a hangsúlyosan magyar jellegét napjainkban is megőrizte.

Év	összesen	román	magyar	német	egyéb, összesen	zsidó	cigány
1850	618	72	452	0	94	0	94
1880	933	16	752	6	159	0	0
1890	968	11	933	8	16	0	131
1900	1003	17	979	7	0	0	0
1910	1030	43	970	17	0	0	0
1920	1017	28	988	0	1	0	0
1930	1071	65	997	7	2	0	0
1941	1084	29	954	4	97	1	95
1956	1271	23	1248	0	0	0	0
1966	1949	166	1772	11	0	0	0

1977	1816	167	1626	5	18	0	18
1992	1692	159	1459	1	73	0	73
2002	1648	75	1539	0	34	0	33
2011	1712	84	1470	0		0	158

1. táblázat. Sáromberke népességének alakulása nemzetiségekre bontva.

A lakosság foglalkozási szerkezetét alapul vevő funkcionális osztályozás alapján vegyes (komplex) funkciójú településnek nevezhető; az 1960-as évek-től fokozatosan emelkedett az ingázó szakmunkások, valamint a szolgáltatóipari szektorban dolgozók száma az agrárszektorban dolgozókkal szemben. Az 1992-es népszámlálási adatok szerint a lakosságnak már csak 12%-a dolgozott az agrárszektorban, de ekkor még az iparosok és ipari munkások is „megmaradtak földművelőnek és állattartónak.”⁶ Az 1990-es évek második felében, az ipar gyors leépülése következtében egy visszaparaszttosodási hullám indult el: mivel a környező városok gyárai sorra zárták be kapuikat, az ingázó ipari munkások közül többen is visszakényszerültek az agrárszektorba.

Ha a foglalkoztatottságot nézzük, akkor azt látjuk, hogy az 1992-es népszámlálás adatai szerint a település lakosságának mindössze 27,54%-a volt aktív pénzkereső. A lakosság többi része a következő szerkezetet mutatta: 370 tanuló (21,86%), 289 nyugdíjas (17,08%), 205 háztartásbeli (12,11%), 234 más személy által eltartott (13,84%), 2 állami eltartott és 28 az „egyéb” kategóriába sorolt személy. Továbbá megjelent egy új társadalmi csoport is, a munkanélküliek csoportja, amely összesen 98 személyt számlált, vagyis az aktív lakosság 17,37%-át tette ki. Ez jóval az országos átlag fölötti érték. Ebből 52-en új állást, 46-an pedig az első munkahelyet keresték.

A 2011-es népszámlálás adatai tükrében a közel 10 év alatt jelentősen (mintegy 286 személlyel) megnőtt az aktív lakosság száma, elérve a 663 (37,73%) főt, ebből 619 (35,23%) volt foglalkoztatott, 44 volt munkanélküli, 1094 (62,26%) pedig az inaktív népesség. A munkanélküliek közül 33 személy

6 Szabó et al. 1994, 20.

volt, aki új állást és 11, aki az első állását kereste. Az inaktív lakosság belső szerkezete pedig a következő képet mutatta: 266 tanuló, 343 nyugdíjas, 129 háztartásbeli, 176 más által eltartott, 8 állami eltartott, 96 más módon eltartott (szociális segélyben részesülő, úgynevezett szociális munkás) és 16 egyéb kategóriába tartozó személy.⁷

A disznó szerepe a sáromberki közösség életében

A sertésállomány számának alakulása

A disznótartás gyakorlata folyamatosan jelen volt, és meghatározó szereppel rendelkezett a sáromberki társadalom életében. A sáromberki társadalomban még napjainkban is elsősorban a saját gazdaságban megtermelt disznóhús képezi a szükséges táplálék alapját, sőt, még azok is vágnak disznót, akik lemondtak a disznó tartásáról. Ezek a családok szomszédoktól, ismerősöktől, ritkábban a környező települések gazdáitól vagy a piacról szerzik be a téli disznót (lásd lennebb).

Az első adatok a település sertésállományára vonatkozóan a 17–18. századból származnak, ezek szerint a település sertésállománya a következőképpen alakult: 1685-ben 147, 1713-ban 60, 1750-ben pedig 14 sertést írtak össze.⁸

Az 1869-ben végzett felmérés adatai szerint a településen 130 háztartásban 48 disznó volt található.⁹ 1895-ben pedig 684 sertést számoltak össze a településen, míg az 1911 februárjából származó adatok szerint a településen csupán 60 sertés volt található.¹⁰ A település sertésállományának a fentebb említett összeírásokban tapasztalható jelentős számbeli ingadozása elsősorban a disznótartás

7 A település gazdasági-társadalmi szerkezetének részletes értelmezéséhez lásd: Vajda 2016.

8 Szabó et al. 1994, 34.

9 Vajda 2019.

10 Szabó et al. 1994, 34.

sajátosságából adódik. Ugyanis még a 20. század nyolcvanas éveiben is az volt a településre, sőt az egész vidékre jellemző gyakorlat, hogy a levágásra szánt, *hízó disznók* tartása az év egy viszonylag jól meghatározott időszakához köthető, szezonális tevékenység volt, így a sertések száma az év során többször is jelentősen változott. A legtöbb háztartásban az volt a szokás, hogy csupán tavasztól (február vége, március eleje) a tél beálltáig (november végéig, december elejéig) tartottak disznót. Ennek oka elsősorban gazdasági természetű volt, az időszakos disznótartást a neveléshez szükséges takarmány szűkössége indokolta. Ugyanakkor kisebb részben a téli disznótartásra alkalmas ólak hiánya is szerepet játszott benne.

Az 1940-ben, dr. Mózes András teológiai tanár által készített felmérés adatai szerint a településen található 257 gazdaságban mintegy 238 disznót és 73 malacot tartottak. Ha alaposabban megnézzük a felmérés adatait, akkor azt is látjuk, hogy ez a 311 sertésféle 131 gazdaságból származik, vagyis a gazdaságoknak csupán nagyjából az 51%-ában tartottak sertésfélét.¹¹ A szegényebb réteg (például a helyi cigány közösség tagjai, a Teleki-birtokon dolgozó cselédek jelentős része, illetve azok, akik nem rendelkeztek saját földterülettel) nem tartott sertésfélét.

A felmérés tanúsága szerint egy-egy gazdaságban átlagosan 1–2 disznót és/vagy ugyanannyi malacot tartottak, de már ebben az időszakban is akadtak olyan családok, akik piacra, eladásra is tartottak disznókat. A felmérésben ugyanis több olyan háztartás is előfordul, ahol több mint 4–5 disznót és/vagy malacot is neveltek.¹² Két gazdaságban pedig 11, illetve 12 malac szerepel.

A háztáji disznótartás jelentősége a földek kollektivizálását követően sem esett vissza, bár tény, hogy a megváltozott körülmények között nehezebbé vált előteremteni a disznótartáshoz szükséges gabonát.¹³ Ebben az időszakban ala-

11 A felmérés szerint a településen található 238 sertés 119, a 73 malac pedig 21 háztartásból származik. Ugyanakkor a 21 háztartásból 12 esetben a felmérés idején csak malaccal rendelkeztek.

12 A felmérésben 5 gazdaságban 4; 2 gazdaságban 7; illetve egy-egy gazdaságban 5, 9, 10; valamint 14 disznó szerepel.

13 Az egykori földtulajdonosok a kollektív gazdaságokban már nem saját földterületüket dolgozták meg, hanem a kollektív gazdaságok vezetősége által meghatározott parcellákban kimért, úgynevezett kerthelyiségeket művelhették a 19. század végi részművelésre emlékeztető feltételek mellett. Az egy-egy személy számára kimérhető földparcella nagysága 15 árterület volt (lásd: Vajda 2009).

kult ki az a gyakorlat is, hogy a hizlalásra szánt malacot a környékbeli piacokról szerezték be.

Az 1989-es rendszerváltást követően jelentős változás következett be a helyi disznótarásban. A közeli városban sorra létesültek a kisebb-nagyobb magán vágóhidak és húsfeldolgozó üzemek, és ezáltal a környéken jelentősen megnőtt a hizók iránti kereslet. Ennek hatására többen is áttértek az eladásra történő disznótarásra. Több gazdaságban is jellemzővé vált a 2-3 malacos koca, illetve a 10-15 hizó tartása. Emellett általánossá vált a gazdák körében, hogy a saját szükséglet mellett eladásra is tartottak 1-2 disznót, amelyet rendszerint a helyi cigány közösség tagjai vásárolták meg. Ugyanakkor a rendszerváltást követő időszakban jelent meg a településen az évente kétszeri alkalommal (rendszerint november végén és kora tavasszal) történő disznóölés gyakorlata is.

A 2000-es évek végére a disznótarással kapcsolatban újabb jelentős változás következett be: egyre többen mondtak le a háztáji disznótarásról, és tértek át arra a gyakorlatra, hogy vásárlás útján szerezzék be az állatot a téli disznóöléshez. Ezek a családok egy-egy helyi disznótartó gazdától – rendszerint mindig ugyanattól – szerezték be a levágásra szánt disznót.

Ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a településen a Teleki-uradalom keretében már a 20. század elejétől disznótenyésztés is működött, ahol az 1910-es években yorkshire állomány volt.¹⁴ A Teleki-birtok 1945-ös kisajátítását követően pedig – bár a birtok részét képező gazdaság jelentős részét felszámolták – a kastélytól északra eső gazdasági épületek egy részében állami disznóhizlaldát telepítettek. Az 1958-ban létrehozott *állami gazdaság* (IAS)¹⁵ keretében egy rövid ideig szintén működött disznóhizlalda, ahol mintegy 500 hizó sertést tartottak. Az 1980-as években pedig a kollektív gazdaságban, az egyik régebbi istállóban – apróbb átalakítások után – tenyésztettek hizókat. A nagyüzemi disznótarásnak tehát már a 20. század első feléből voltak a településen előzményei.

Az 1989-es rendszerváltást követően többen kezdtek hosszabb vagy rövidebb ideig nagyobb számban (10–20 hizót) disznót tartani, az utóbbi időszak-

14 Mózés é. n. I.

15 Intreprinderea Agricolă de Stat, magyarul Állami Mezőgazdasági Vállalat

ban néhány 20–40 sertést számláló kisebb farm is üzemelt a településen. Ezek állományát elsősorban a marosvásárhelyi vágóhidak vásárolták fel, kisebb részben a helyi és környékbeli háztartások vették meg levágás céljából.

A disznótartásra – akárcsak a szarvasmarha- és a juhtartásra – hatást gyakorolt az ország gazdasági szerkezetének átalakulása (az ipari létesítmények felszámolása és a vidéki gyári munkások elbocsátása), valamint az uniós direktívák mentén szerveződő országos mezőgazdasági támogatási és pályázati rendszerek kiépülése is.¹⁶ 2018-ban indult el például az az országos program, amelynek keretében a kormány a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztériumon és megyei szervezetein keresztül a hazai, őshonos (mangalica és báznai) disznófajták tenyésztését és fogyasztását kívánta serkenteni.¹⁷ A programba több sáromberki gazda is bekacsolódott, és rátért a mangalicák tenyésztésre. Egy-két mezőgazdasági kisvállalkozó pedig eladásra tartott mangalicát.

A disznótartás helyi gyakorlata

A disznók legeltetése egészen a 20. század közepéig a településen is jellemző volt,¹⁸ de már ekkor elkezdődött a disznótartás *belterjesedése*.¹⁹ Az 1940–50-es években azonban még gyakorlatban volt, hogy a falu gazdáinak disznói a tehennel közös legelőn legeltek. A kollektivizálást követő időszakban pedig az úgynevezett ólas vagy házi disznótartás vált általánossá.

16 Vajda 2019.

17 A tenyésztők a program keretében három éven keresztül (a 2018–2020 közötti időszakban) ingyen juthatnak legkevesebb két, legtöbb tíz malachoz, amennyiben vállalják, hogy minimum 130 kilósra hizlalják fel őket, és az állomány felét a programban részt vevő húsfeldolgozóknál értékesítik. Azok a tenyésztők, akik mangalica vagy báznai kocákat tartanak, a 10 kilósra nevelt malacok után a kormánytól egyenként 250 lej támogatást kapnak. A programban résztvevőknek azt is vállalniuk kell, hogy csak természetes táplálékkal etethetik az állatokat (lásd: Népszerűség, 2018. 06. 21. <https://www.e-nepujasag.ro/articles/leszallitottak-az-első-malacokat>. Utolsó ellenőrzés 2019. 11. 23.).

18 Mózes András kéziratban maradt falumonográfiájában név szerint is felsorolja a Teleki-uradalom disznópásztorait (lásd: Mózes é.n. I.). Berekméri István András önéletírásában szintén említést tesz a Teleki- birtokon dolgozó disznópásztorokról (Berekméri 2008, 26.).

19 Paládi-Kovács 1993, 257–58., 2018, 264.

A kollektivizálás után a háztáji disznót alapvetően kukoricalisztból²⁰ készült *moslék*kal²¹ nevelték, de – főleg a malacok esetében – előfordult a száraz liszttel való etetés gyakorlata is. A moslékhoz gyakran öntötték hozzá a háztartásban megmaradt tejet és az ételmaradékot is. Emellett a disznókkal etették fel a káposztalevelet, az apró, főzésre alkalmatlan krumplit²² vagy murkot és általában az emberi fogyasztásra nem alkalmas (apróbb vagy férges) kerti zöldséget is. Szintén a disznó táplálékai között találjuk az apróra vágott tököt és takarmány-répát, valamint a frissen kaszált fűvet és a csalánt is.

A közeli városok üzemeiben dolgozó és az ingázó életformát választó családok sok esetben gabona mellett vagy a gabona helyett száraz kenyérrel, kiflivel vagy keksszel, illetve főtt krumplival és ételmaradékkal hizlalták a családi hússzükséglet fedezésére nevelt disznót.

Az 1989-es rendszerváltást és a földek visszaszolgáltatását követően a kukoricaliszt mellett az árpa, a takarmánybúza, kisebb részben a zab, a szója és a bükköny, illetve az ezek keverékéből készült liszt vált a disznótartás alapjává, de a krumpli, a tök és a különböző zöldségfélék, illetve a *zöld* (frissen kaszált fűfélék) továbbra is részét képezték a disznók takarmányozásának. Azokban a gazdaságokban azonban, ahol több – akár 10–15 – disznót is tartottak, általánossá vált a disznók száraz liszttel történő hizlalása, sőt, néhány gazdaságban az etetés részleges automatizálására is sor került.²³

A településen a disznó kicsinyét rendszerint *malac*, *szopós malac* néven emlegetik. Általában 6-10 hetes korában választják el az anyjától, ekkor kerül eladásra. A szopós malacnak rendszerint „lecsípi” a farkasfogát.²⁴ Ez rendszerint úgy történik, hogy a gazda a malacot az első lábánál fogva bal kézzel ki-

20 Ennek oka az volt, hogy a kollektív gazdaság által kiosztott kerthelyiségekben elsősorban a kukorica termesztése bizonyult a leghatékonyabbnak a termés hozam és a művelés szempontjából egyaránt.

21 Alapvetően a moslék elkészítésének két formája volt elterjedt: az úgynevezett főrázás, amely azt jelentette, hogy a kukoricalisztre fővő vizet öntöttek, a másik esetben a kukoricalisztet csupán langyos vízzel keverték el.

22 Ezt általában megfőzték és úgy etették meg a disznókkal.

23 Ez azt jelentette, hogy a lisztes vályúk fölé/mellé önitató berendezést szereltek be, ezzel teljes mértékben kiiktatva a *moslék* használatát.

24 Paládi-Kovács 1993, 257.

emeli a ketrecből, és a testét a térde közé szorítja, míg a jobb kezével – egy éles harapófogó vagy csipesz segítségével – elcsípi a malac kiálló fogait.

Az ártány malacokat 8–10 hetes korukban (néha később) ki szokták herélni. A herélés úgy zajlott, hogy a malacot egy nagyobb lapítón a hátára fordították (nagyobb korban a *favágó bakhoz* kötözték), miközben a gazda a malacot lefogta, a herélő egy éles késsel (vagy szikével) a herezacskót kivágta, majd a heréket kézzel kifejtette, a vérző sebet pedig csipesszel elszorította, és a fertőzés elkerülése érdekében valamilyen sebfőző tinktúrával kente be. Ez a művelet korábban egy-egy helyi mészáros feladata volt, a 20. század második felétől kezdődően pedig rendszerint a helyi állategészségügyi rendelő alkalmazottai végezték. A herélést követően rendszerint áldomást ittak, a 20. század második felétől kezdődően a herélő pénzbeli juttatást is kapott. Gyakori volt, hogy a herélő fizetség fejében elkérte a gazdától a kiszedett heréket is, amelyből pörköltet készítettek.

Abban az esetben, amikor piacról vásárolták a malacokat, sokszor előfordult, hogy a malacok „nem egy koca alól” származtak, ezért gyakran összeverekedtek. Az is gyakran megesett, hogy egymást véresre marták. Ilyenkor a gazda éles késsel vagy zsilettel megvagdosta a malacok orrát, mert azt tartották, hogy a kiserkenő vér szaga elfedi a különböző kocától származó malacok szagának különbségét. Gyakori volt, hogy azoknak a süldőknek és hízóknak, amelyek „erősen túrtak”, drótkarikát fűztek az orrukba.

Az elválasztott malacokat rendszerint száraz liszttel és tejjel táplálták, a *süldő* korúakat és a *hízó* disznót azonban már moslékkal nevelték. A hízót rendszerint napi három alkalommal (reggel 5–6 óra tájékán, délben és este 7–8 órakor) etették, de gyakori volt a kétszeri (reggel és este) etetés gyakorlata is, ilyenkor délben valamilyen *zöldet* (füvet, csalánt, répa- vagy káposztalevelet stb.), tököt vagy száraz lisztet volt szokás adni a disznónak. Az ingázó életmódot folytató családok esetében az etetés időpontja a vonat-, illetve buszjáratok menetrendjéhez igazodott/igazodik.

Hízulásra rendszerint az ártányt tartják alkalmasabbnak, mert úgy gondolják, hogy a *gönne*²⁵ a *búgás* (azaz az ivarzás) idején nem eszik, ezért megállhat a

25 A nőstény disznó helyi megnevezése. Az anyadisznót pedig *kocának* nevezik.

hízásban. Emellett az a hiedelem él, hogy az *ártány* húsa *szárazabb* (vékonyabb a zsírrétege), míg a *gönne* húsa zsíros szokott lenni. Az idősebb (másfél-két évet töltött) disznót (vagy kocát) nem szívesen vágják le saját használatra, mert úgy tartják, hogy rágós a húsa. Hasonló módon tartózkodnak a kandisznó fogyasztásától is, erről ugyanis azt tartják, hogy – ha nem herélik ki idejében – vizelet-szagú marad a húsa.

A disznóólak

A disznóólak nemcsak megmaradtak, de napjainkban is használatban vannak a gazdaságok jelentős részében, sőt, az 1980–90-es években nagyon gyakori volt, hogy a régebbi, fából készült ólakat lecserélték, a téglából készületeket pedig átépítették, felújították, vagy újabb és korszerűbb épületeket építettek helyettük.

Egy 1869-ben végzett felmérés a településen összesen 130 házról, 42 istállóról, 36 juhakolról, 26 csúrról/ pajtárol és 64 méhkasról tesz említést. Ezek szerint a telkek fele rendelkezett ló és szarvasmarha tartására alkalmas épülettel. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a településen ekkor a 86 lófélé, a 133 szarvasmarha és a 92 juh/kecske mellett 48 disznót is összeszámoltak, akkor elmondhatjuk, hogy a fent említett épületek mellett az egyes gazdaságokban disznóólaknak is kellett lenniük, vagy a fent említett épületekben disznókat is tartottak. Az egyébként a későbbiekben is jellemző volt a településen, hogy a tehénistálló egy részét disznópajtaként használták.

A Mózes András által végzett felmérés szerint – amely kiterjedt az egyes telkeken található teljes épületállomány leírására is – az 1940-es években a településen 143 disznóól volt, azaz a gazdaságok 55,64%-ában volt jelen ez az épület. A felmérésből az derül ki, hogy a gazdasági funkciót betöltő építmények közül a leggyakrabban a nagyállattartáshoz szükséges istálló és pajta²⁶ szerepel.

26 A felmérés különbséget tesz a pajta és istálló között, de funkcióbeli különbségükre nem tesz utalást. A szöveg logikai szerveződéséből azonban azt véljük kiolvasni, hogy az újabb építésű, magasabb, tágasabb, egyszóval korszerűbb beosztású építmények esetén használja az istálló megnevezést.

A felmérés összesen 166 istállót (122 pajtát²⁷ és 44 istállót) említ, ez azt jelenti, hogy ez a típusú építmény megtalálható volt a porták 64,56%-án. Emellett a disznóól (143) és a tyúkól (137) is gyakran szerepel a gazdaságokban. Az előbbi a porták 55,64%-án, az utóbbi pedig 53,69%-án szerepel. A disznó- és tyúkólak viszonylag alacsony száma azzal is magyarázható, hogy a 20. század első felében gyakori volt, hogy az apró jószág számára nem építettek külön pajtát vagy ólat. A tyúkok sok esetben a disznópajta padlásán vagy a *pajta hiján* aludtak, a disznókat pedig – mivel csak szezonálisan (kora tavasztól a tél beálltaig) tartották – gyakran nevelték az istállóban, annak egy elkerített sarkában.

A kollektív gazdaság megalakulása után, a korszak végére fokozatosan visszaesett a falusi gazdák tulajdonában levő szarvasmarha-állomány. Mivel az 1980-as évekre egy-egy gazdaságban lényegesen kevesebb állat volt, mint a kollektivizálást megelőző időszakban, az istállóban ekként felszabadult helyet disznótartásra használták. Az istálló földjét lebetonozták, a jászlat felszámolták, az istállón belül pedig *ketrecek* alakítottak ki, külön a hízók és a malacok számára. Az így kialakított *ketrecek*ben elsősorban a télen vagy kora tavasszal vásárolt malacokat tartották.

Saját becsléseim szerint a disznóólak száma az 1980-as évekig folyamatosan nőtt, ekkor mintegy 250 gazdaságban, azaz a beépített telkek 62,81%-án volt disznóól, sőt, igen jelentős azoknak a gazdaságoknak a száma (főleg ott, ahol két család élt egy udvaron), ahol egy udvaron két disznóól is állt. Ezek rendszerint úgy oszlottak meg, hogy az egyik az egykori tehénistállóban volt kialakítva, a másik pedig a telek hátsó részén álló hagyományos disznóól volt.

Az 1990-es évektől az építkezési szokások annyiban változtak – már ami a disznóólak építését illeti –, hogy az újonnan épült házak majdnem fele esetében már nem épült a ház mellé disznóól. Igaz, ezek a házak rendszerint a szülők telkéhez közel, annak végében vagy a szülői házzal átellenben épültek, és mint ilyen nem is volt sem szükséges és hely hiányában lehetséges sem az így kialakított új telket is gazdasági épületekkel zsúfolni. A 2002 után épült házak esetében pedig egy teljesen új jelenséget tapasztalhatunk: az új építé-

27 A településen, akárcsak a székely vidékeken, a pajta istállót jelent (tehénpajta, lópajta, disznópajta).

sú házak mellett már nem szerepel hagyományos gazdasági épület. Vagyis mindent összevetve azt tapasztalhatjuk, hogy a jelenleg meglévő gazdaságok mintegy 10%-ában eleve nem is épült disznótartásra alkalmas épület, és további 15–20%-ában a disznótartást és a disznóólat az elmúlt negyedszázadban felszámolták.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a településen csökkent volna a disznóhús fogyasztása, csak azt, hogy új fogyasztói szokások vannak kialakulóban. A tehetősebb családok már nem ragaszkodnak ahhoz, hogy saját maguk neveljenek disznót a házi szükségletek számára, hanem – amint fentebb is jeleztük – a szomszédoktól, ismerősöktől, erre specializálódott személyektől veszik meg ezt. Másrészt a fiatalabb generáció nagyon sok esetben csak látszólag mondott le a disznótartásról. Valójában csak annyi történt, hogy annak tartását átköltöztette a szülői házhoz, így szabadulva meg a disznótartással járó kellemetlen szagoktól és a kertvárosi hatást zavaró épületek látványától.

A disznóólak az 1970-es évekig nagyjából a Kós Károly által leírt megoldásokkal és szerkezeti sajátosságokkal rendelkeztek. Ezt a szerző így írja le: „a fából épített vályús ól [...] kb. 2x2 vagy 2x1,5 m alapú és 1,2 m magas falú épület többnyire tölgy- vagy akácából hasított, faragott *lapockákból* gerezdesen összerakott falakból áll, alól két vastag tölgyfa *hosszútalppal*, fent pedig két *hosszúkoszorúval*; utóbbiaknak elől 60–80 cm-re kiugró végeibe csapolt két függőleges rúd (oszlop) támasztja alá. Az így alakított kis tornácféle alatt, a keresztalp helyén, vagy e fölött van a többnyire deszka *lebbentyűs* (labancs) kétosztatú tölgyfa-vályú (*vállú*) [...] Az ól *hídlását* a két hosszútalpra keresztben fektetett faragott padlók – vagy újabban néhol – fenyődeszkák képezik. Így az állat jóval a föld színe fölött fekszik.”²⁸ A korszak vége felé a fából készült vályúk mellett megjelennek a traktor/teherautó gumiabroncsaiból készült vályúk is.

Néhány ilyen alapszerkezetű, fából készült disznóól még ma is található a településen, de az 1970-es évek végétől kezdődően egyre erősödő tendenciává vált a hagyományos ólak beton alapra, téglából épített disznópajtákra való

28 Kós 2000, I/113.

lecserélése, és elmondható, hogy az 1980-as évek végére ez az épülettípus vált uralkodóvá. Ezek rendszerint 5–6 m hosszú és 3–4 m széles alapterülettel rendelkező, 2–2,2 m magas épületek, beton padlózattal, a trágyalé könnyebb kifolyását szolgáló *lefolyóval* és ülepítő gödörrel. Ezek a disznóólak tartósságuk mellett két másik szempontból is változást hoznak: (1) a fából készült disznóólak esetében a trágyalé az ól alá folyt, ezért az ólak környéke rendszerint a száraz időben is sáros volt, közelükben a kellemetlen szagok nagyon intenzívek voltak, amelyeket a legkisebb szellő is bevitt a ház helyiségeibe. A téglából készült ólak esetében a trágyalevet a lefolyó egy fedett emésztőgödörbe gyűjtötte össze, így a disznóól környéke szárazzá és viszonylag szagmentessé vált. (2) A téglaiállók helyét (mivel később már nem volt mód ezen változtatni) gondosan választották meg, és ezáltal elindult egy egyre tudatosabb telekrendezés.

Az 1990-es évektől több család intenzív disznótenyésztésre rendezkedett be, ez azt jelentette, hogy egyszerre 15–20 hízót is neveltek, amelyeket a környék vágóhidjai vásároltak fel. Ennek következtében ezekben a gazdaságokban a disznóistállókat megnagyobbították, két-három esetben pedig az ólat önműködő itatóberendezéssel is ellátták.

Az eladás céljára történő disznótartás népszerűvé válása egy demodernizációs folyamatot is kiváltott. Többen ugyanis félfedél alatt, a telek végébe épített deszkafalú istállóba kezdtek hízókat nevelni. Ezek csak nyári tartást tettek lehetővé.

A téglából épült disznóólak sajátos tartozéka a *kifutó*, amelyet a 20. század elején használatban lévő *nyári ól* szerkezetének,²⁹ hagyományának újraértelmezéseként, és mint ilyen egyfajta revival szerkezetként kell értelmeznünk. Ugyanakkor a kifutó megjelenése megszüntette a malacok szabadon engedésének gyakorlatát.

Ezeket a kifutókat – éppen a fentebb tárgyalt okok miatt (az állatok vizelete egyenesen az udvarra folyt ki belőlük, az állatok ürülékének szaga pedig be- lengte a kifutótól távolabb eső területeket is) az 1990-es évek közepére nagyobb részt elbontották.

29 Kós 2000, I/112.

A disznó hasznosításának helyi formái

A településen a disznót elsősorban saját használatra, az éves hússzükséglet fedezése céljából tartották és tartják mind a mai napig. Erről Mózes András a következőket írja:

„A lakosság a maga hússzükségletének kielégítésére majorságot tenyésztett: tyúkot, libát s rucát, bár az utóbbi kettőhöz nem volt elegendő és alkalmas víz, ha a felszegi Kút utcai kút környékétől eltekintünk.

Télire a családok csaknem kivétel nélkül vágtak disznót, jobbacskát, vagy gyengébbet, ahogy módjuk volt a hízlalásra. A gazdasszony pedig igyekezett úgy gazdálkodni a zsírral, hogy az éven át elég legyen. Ezért volt az, hogy sok háznál „sovány” volt a koszt még nagy dologidőben is.”³⁰

Emellett azonban már a múlt században is jellemző volt, hogy a gazdaságok egy részében kereskedelmi céllal is – eladásra, valamint kiárusításra – tartottak disznót. Az 1989 előtti időszakban ez a gyakorlat nem volt számottevő. A rendszerváltást követően, a gyárak bezárása és a falusi ingázó gyári munkások tömeges elbocsátásának idején a piacra és a vágóhidak számára történő disznótartás sokak számára az egyetlen viszonylag stabil és biztos bevételi forrást jelentette.

Ugyanakkor már a 20. század első felében is jellemző volt egyes gazdaságokban a disznóhússal való kereskedés, a disznó kiárusítás céljából történő vágása. A korabeli feljegyzések és visszaemlékezések adatai szerint ebben az időszakban több mészárszék is működött a településen. Az 1940-es évekig a településen előbb két, majd három mészárszék működéséről is vannak adataink. Az egyik a falu központjában, a másik az *Alszege*n, a harmadik pedig az 1920-as évektől a *Felszege*n működött. Ezekben a mészárszékben ugyan nem vágtak heti rendszerességgel állatokat, de elég gyakran vágtak ahhoz, hogy biztosítsák a rendszeres friss húsellátást a település lakói számára. Erről Mózes András a következőket írja:

30 Mózes é. n. II, 11.

„Az 1900-as évek elejétől azonban két mézárszék is volt a faluban. Egyik a falu derekán, a Berekméri, vagy Kicsi Miklósé, másik az Alszezen a Mózes Jánosé. Ezek a mézárosok azonban nem minden héten vágtak, és nem mindennap árultak, de elég sokszor vágtak, és árujuk elkelt.

Az 1920-as években a Felszezen Kántor János a Györgyé is nyitott apja telkén egy mézárszéket, melynek homlokzatra máig jól emlékszem, mint ha most is látnám, a koronának leire való becserélése után, fekete táblára fehér krétával, nagy betűkkel ki volt írva: «1 kg marhahús 1 lei.»³¹

Emellett meg kell jegyezni, hogy a faluban szokás volt, hogy – amikor valakinek a jószágá megbetegedett – azt valamelyik helyi mézáros levágta, a húst pedig kiárusították. Ilyen esetben szokásban volt, hogy mindenki megvásárolt legalább egy kevés húst a kárvallottól (uo.). Ez a szokás a mai napig fennmaradt a településen. A kiárusítás céljából történő disznó-, illetve borjúvágás napjainkig élő gyakorlat a településen.

A disznóölés³²

A disznóölés mint társadalmi gyakorlat utóbbi száz éves történetében legalább két jelentős fordulópont azonosítható. Ezek elsősorban külső – (társadalom) politikai, gazdasági, modernizációs – hatások nyomására alakultak: (1) az egyik egy modernizációs fordulatot jelent, és a disznóölés és a disznó feldolgozása során használt technológia és technikai eszközök terén végbement változás, (2) a második viszont egy kulturális és attitűdbéli változás, és elsősorban a téli disznó beszerzése módjának³³ átalakulására vonatkozik.

Ha a disznóölés szokásának elmúlt negyedszázad során lezajlott átalakulását nézzük, azt látjuk, hogy számos készítmény, gesztus, rutin és rítus megváltozott vagy kikopott a gyakorlatból. Változott a munkafolyamat menete és időtartama, a feldolgozás technikája, a tartósítás, a tárolás és a fogyasztás módja.

31 Mózes é. n. II, 11.

32 Erről részletesebben lásd: Vajda 2020.

33 A saját gazdaságban megtermelt disznót egyre több család esetében váltja fel a vásárlás útján beszerzett.

A szokások és technikák változása a rítusok egyszerűsödéséhez és az esemény lerövidüléséhez vezetett. Ugyanakkor az eseményhez (szokáshoz) kapcsolódó narratív bázisa is összezsugorodott.

A 1989-es rendszerváltás után az üzletekben számos addig elérhetetlen fűszer és fűszerkeverék vált kaphatóvá. A kábeltévé és az internetszolgáltatás megjelenését követően pedig addig ismeretlen (távoli és egzotikus) receptek is beáramoltak a helyi világba. Mindez együtt a disznóhúsból készült készítmények ízvilágának változását eredményezte.

A mészáros mesterség egyre inkább profitorientált szakmává vált. A mészárosok igyekeztek egy szezonban minél több disznót levágni, ezért – ha úgy adódott – egy nap akár két disznósúrást is vállaltak. Igyekeztek az állatot minél rövidebb idő alatt feldolgozni. Ennek az volt a következménye, hogy a mészáros és a segítők már nem ültek össze a háziakkal késő éjszakáig beszélgetni, borozgatni.

A disznóölésben érintett személyek között új szereplő is megjelent: az állatorvos, az ő hatáskörébe tartozik a hús ellenőrzése. A frissen vágott disznóhús bevizsgálását előíró egészségügyi szabályozás következtében a disznó megperzselése és lemosása után már nem kerülhet sor a fülek megkóstolására, amely évtizedeken keresztül kiemelt rítusa, rituális momentuma volt a disznóölésnek, ugyanis a vizsgálat elvégzéséhez szükséges húsminta kivétele csak a munkafolyamat későbbi szakaszában valósulhat meg. Addigra viszont ezek a darabok már kihűlnek, a helyi elképzelés szerint azonban a fül csak a perzselés után (azaz melegen) az igazi. A mészáros és a segítők megvendégelésére szánt tokány elkészítésének és felszolgálásának időpontja emiatt szintén későbbre tevődik.

A perzselés ideje az újabb technológiák (fával működő perzselőgép, majd gázperzselő) bevezetésének köszönhetően lényegesen lerövidült, a folyamat átalakult. A disznóhús tárolása terén szintén több változás következett be: kikopott a gyakorlatból a húsok és a kolbász lesütése, ezeket ugyanis az elmúlt két évtizedben inkább mélyhűtőben tárolják. Másrészt a disznó részeiből egyre kevesebbet füstölnek fel, ez azt eredményezi, hogy a disznó egyre kisebb részét kell besózni is. Mindez a disznóölés folyamatának jelentős lerövidüléséhez vezetett. Az elektromos húsórló gépek és kolbásztöltők elterjedésével pedig a feldolgozás is hatékonyabbá, gyorsabbá vált.

Korábban bevett gyakorlat volt, hogy a mészáros *elcsent* a *zsírnakvalóról* lefejtett bőrből,³⁴ ez ma már teljesen elfogadhatatlan gesztusnak számít.

A mészáros vagy a disznóölés körül sürgölődő gyerekek ugratása, a disznóöléssel kapcsolatos igaz történetek³⁵ felelevenítése is egyre ritkábban válik az esemény beszédtemájává.

A 20. század során gyakorlatban volt, hogy a mészáros és a segítők mellett a szomszédoknak, rokonoknak is adtak kóstolót a frissen vágott disznóból. Ez rendszerint egy kisebb szál kolbászt, vérest, májast, töpörtyűt jelentett. A kóstoló küldésének szokása mára szintén kikopott a gyakorlatból. Csupán a gazdaszszony munkáját segítő asszonyoknak szokás kóstolót adni.

Összefoglalás

A disznótartáshoz való közösségi viszonyulás esetében a legizgalmasabb az, hogy miközben egyre több háztartás esetében szűnik meg a mezőgazdálkodás mint alap- vagy kiegészítő foglalkozás, a disznóölés mint a család éves húsz-szükségletét biztosító társadalmi gyakorlat továbbra is jelentős szerepet játszik a település életében.

Az elmúlt évszázad során a disznótartás terén három nagyobb fordulópontot lehet azonosítani. (1) A földek kollektivizálása következtében a disznótartás terén is jelentősebb változásokra került sor. Mivel jelentősen lecsökkent az egyes családok művelése alatt álló földek nagysága, megcsappant az éves gabonakészlet is, ennek következtében pedig az egyes háztartásokban visszaesett a hízó sertések száma. Ugyanakkor a disznótartás terén is jelentős átalakulás állt be. Megszűnt

34 Korábban a háznál vagy a művelődési házban megült lakodalom esetében szintén gyakorlatban volt, hogy a főzéshez segítségül hívott asszonyok *elloptak* egy keveset a sültekből.

35 Ezek a történetek a disznószúrás elvétő, ügyetlen mészárosokról, illetve a városi disznóölésekről szólnak. Például: a sikertelen szúrás után a mészáros gázslagot nyom a disznó szájába, ettől az megfullad, majd mikor elkezdik perzselni, felrobban. A mészáros rosszul szúrja meg a disznót, ezért ameddig a mészáros és a fogók bemennek a konyhába egy pohár pálinkára, elkóborol, ezért aztán fél napig kell keresni. A kimúltnak hitt disznó, mikor ráteszik a paraszt, felugrik és parázzsal a hátán befut a kazalba, amely ezért porig ég stb.

a disznók legeltetésének gyakorlata, és elterjedt a száraz kenyérrel, főtt krumplival és ételmaradékkal történő tartása. (2) Az 1989-es rendszerváltást követően a disznótartás szerepe ismét megnőtt a közösségben. A saját hússzükséglet kielégítése mellett a gazdaságok nagyobb részében eladásra is kezdtek sertést tartani. (3) Végül, az elmúlt egy-másfél évtizedben, a föld köldökszínórjáról történő leválás³⁶ következtében az állattartás, ezen belül a disznótartás jelentősége csökkent, egyre több háztartás esetében a disznótartás teljes visszaszorulásának lehetünk tanúi a Maros mente településein, és ez a tendencia még hangsúlyosabban érvényesül a Marosvásárhely agglomerációjához tartozó településeken.

A disznótartás terén végbement változások a gazdasági épületek alakulása terén is nyomon követhetők. A 20. század első felében a településen a fából készült (sok esetben improvizált) disznóólak voltak jellemzők, amelyek körül – mivel nem volt megoldva a trágyalé lefolyása – jellegzetes szagok uralkodtak. A disznótartáshoz kapcsolódó intenzív szagok még az 1990-es években is jelen voltak az egyes gazdaságokban, meglétüket tudomásul vették, és azok számára is elfogadott jelenség volt, akik esetleg a saját udvarukon már nem tartottak disznót. Azonban már az 1989-es rendszerváltást megelőző években elkezdődött a szagok minél hatékonyabb izolálására való törekvés. Ezekhez az első lépést a disznóólak modernizálása, valamint a gazdasági udvarnak az elkerítése, az *első udvarról* történő leválasztása jelentette. A 20. század utolsó évtizedeiben tehát az épületállomány terén egy modernizációs folyamat zajlott le. A fából készült disznóólak kikoptak a használatból, és szinte teljesen eltűntek az egyes gazdaságok épületállományából. Nagyobb részüket lebontották, helyükre téglából készült ólak épültek.

Az utóbbi évtizedben jelentősen átalakultak a településen az életvezetési stratégiák és gyakorlatok. A disznótartás visszaszorulása a település épületállományának alakulására is kihatott: 2002 után az új építésű házak esetében – két kivételtől eltekintve – már nem jellemző a disznóól építése. Vagyis azt tapasztalhatjuk, hogy a jelenleg meglévő gazdaságok mintegy 10%-ában eleve nem épült disznótartásra alkalmas épület, további 15–20%-ában pedig az elmúlt negyedszázadban felszámolták a disznóólat.

36 Gagyi 2009, 141.

A disznótarás vidéki gyakorlatának vizsgálata során az válik láthatóvá, hogy az elmúlt száz év során hogyan változtak meg a településen a fogyasztói magatartások. A sáromberki helyi társadalmat szinte a huszadik század végéig az önellátásra való termelés által meghatározott mentalitás jellemezte. Még azokat is, akiknek anyagi helyzete megengedte volna a piacról való éleést.

Ennek okát abban láthatjuk, hogy a kommunizmus idején korlátozott volt a falusi lakosság hozzáférése az élelmiszerek jelentős részéhez. A kenyeret jegyre, *városi bulletinre*³⁷ adták. A hentesáru-ellátás akadozott, bizonytalan volt az érkezésének ideje, és óriási sorokat kellett kiállni érte. Az 1989-es rendszerváltást követően az üzletek kínálata kibővült ugyan, de a falu táplálkozási szokásai lassan változtak. Továbbra is a háztáji gazdaságban termelték meg az élelemszükséglet jelentős részét. E gyakorlat fennmaradásának azonban anyagi okai is vannak: a falusi lakosság jelentős része a hagyományos paraszti gondolkodás mentén vezette háztartását: önellátásra rendezkedett be, illetve a „*hasán spórolt*”. Ezt a fogyasztói magatartást számos normatív funkcióval rendelkező íratlan szabály alakította. A disznót csak télen, karácsony tájékán vágták le, ezzel szemben az 1990-es évektől rendszeressé vált az évi két, sőt több alkalommal történő disznóölés is. A kolbászt csak akkor kezdték meg, amikor *megszólt a rigó* (azaz tavasszal). Húst elsősorban csak vasárnap és ünnepnapokon fogyasztottak. A kemény fizikai munka és a mezei munkák idején elsősorban szalonnát ettek.

A nyugati életminták elterjedése, a falu-város migráció irányának megváltozása eredményez ezen a téren változásokat. Egyre gyakoribb, hogy a falusi háztáji gazdaságot, sőt a veteményest is felszámolják. A 21. század elején azonban már egyre több család hagy fel a gazdálkodó életformával, a ló- és szarvasmarhatartás után a disznó- és a baromfitartásról is egyre többen lemondanak. Az ilyen háztartások vagy a szomszédoktól, ismerősöktől vásárolnak disznót, vagy a nagy bevásárlóközpontokból szerzik be a családi fogyasztásra szükséges húsmennyiséget. Ebből következően az élelmiszerkiadások a rendszerváltást követően egyre nagyobb arányát képezik a családi költségeknek.

37 A *buletin* Erdély-szerte használt, román eredetű szó, a személyazonosságot és lakcímet igazoló okirat román nevének (*buletin de identitate*) rövidült változata.

Az utóbbi évtizedben a disznótartás a helyi specialisták új típusát, a „disznókupecséget” is kitermelte, státusát megerősítette. Az életmódváltás következtében és a megváltozott gazdasági környezetben a kupecnek egyre nagyobb szerepe van a családi fogyasztásra szánt disznó beszerzésében és a disznóöléshez kapcsolódó szokások átalakulásában.

Ma a disznótartás gyakorlata átmeneti állapotban van, amelyre elsősorban a hezitálás jellemző. A megváltozott kulturális és gazdasági kontextus sok szempontból ellehetetleníti a korábbi gazdálkodási módok zökkenőmentes működtetését, és ez néha a közösségen belül is kisebb konfliktusokat, feszültségeket eredményez. Ugyanakkor az elmúlt években a sertéspestis-járvány miatt a háztáji disznótartással kapcsolatosan egy sor uniós és országos szabályozás lépett érvénybe, amelyek háziasítása és adaptációja, vagyis a helyi disznótartásnak az új normákhoz való alkalmazkodása még nem történt meg maradéktalanul.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bausinger 1995.** Bausinger, Hermann: *Népi kultúra a technika korszakában.* Osiris–Századvég Kiadó, Budapest, 1995.
- Berekméri 2007.** Berekméri István Andrásé: *Minden poklokon keresztül.* Sajtó alá rendezte Vajda András. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.
- Gagyí 2007.** Gagyi József: *Földosztók, önellátók, gyarapodók.* A dekollektivizáció emberei. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2007.
- Gagyí 2009.** Gagyi József: *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009.
- Gagyí 1999.** Gagyi József: *Ismerős terepen.* In: Gagyi József (szerk.): *Válogatás csíkszeredai antropológiai írásokból.* KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.
- Kós 2000.** Kós Károly: *A Mezőség néprajza 1–2.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2000.
- Mózes é. n.** Mózes András: *Adatok Sáromberke történetéhez I–IV.* Kézirat, Sáromberki Református Egyházközség Levéltára. Jelzet: 466–469.
- Paládi-Kovács 1993.** Paládi-Kovács Attila: Népi disznótartás szútoron. *Névtani Értesítő*, 75. (1993) 253–259.
- Paládi-Kovács 2018.** Paládi-Kovács Attila: *Magyar népkutatás a 20. században.* *Documentatio Ethnographica* 32. (2018) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018.
- Szabó et al. 1994.** Beremkéri D. István – Dr. Mózes András – Nagy Géza – Dr. Szabó Miklós – Tonk Sándor: *Sáromberke 1319–1994.* Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 1994. 5–64.
- Vajda 2019.** Vajda András: *Változó létformák vidéken. Egy Maros menti falu gazdasági-kulturális szerkezetének átalakulása.* L'Harmattan – Kriza János Néprajzi Társaság, Budapest–Kolozsvár, 2019.
- Vajda 2020.** Vajda András: A disznóölés gyakorlatának átalakulása a Maros megyei Sáromberkén. *Korunk*, 31. (2020) 4. sz. 38–53.